

Людмила ЧЕРЕДНИК,

orcid.org/0000-0001-9589-8041

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри українознавства, культури та документознавства
Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
(Полтава, Україна) *ludmila.cherednik@gmail.com*

Алла БОЛОТНИКОВА,

orcid.org/0000-0003-4781-7475

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри загального мовознавства та іноземних мов
Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
(Полтава, Україна) *a.p.bolotnikova@gmail.com*

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА В АСПЕКТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті проаналізовано інноваційні технології, стратегії, тактики та методи навчання української мови як іноземної в закладах вищої освіти. Доведено, що ефективність інтеракції передбачена вмінням граматично правильно висловлюватися, уміло послуговуватися мовними кліше, знанням національно-культурної специфіки вербальної й невербальної поведінки, соціокультурних норм, домінуючих стратегій і тактик комунікації. У зв'язку із цим увагу привертає низка питань, пов'язаних із проблемами комунікації: виокремлення мінімальних одиниць спілкування – мовленнєвих актів, правил їх вживання, притаманних їм категорій, що забезпечують успішність контактування. Це вплинуло на переорієнтацію вчених із розгляду та застосування традиційних методів навчання іноземних мов на виявлення в них глибокого комунікативного змісту й здатності ставати маркерами символічної поведінки, правила якої чітко регламентовані набором конкретних завдань. Описано традиційні та інноваційні методи навчання української мови як іноземної (метод рольової гри, метод проєктування, кейс-метод, метод ситуативних вправ, аудіолінгвальний метод тощо). Концептуальну основу дослідження демонструють ідеї та здобутки вітчизняних учених у галузях методики навчання української мови як іноземної. Мета статті й специфіка об'єкта зумовили комплексний підхід до вибору методів і прийомів дослідження, які поєднують власне лінгвістичний аналіз з інтерпретуванням специфіки навчання української мови як іноземної в закладах вищої освіти: описовий метод – для інвентаризації й систематизації методів навчання; структурний метод з елементами інтенційного та контекстуального аналізу – з метою визначення функційного навантаження виокремлених методів; елементи психо- та соціолінгвістичного аналізу дали змогу визначити вплив екстралінгвальних чинників на успішне опанування української мови. У результаті акцентовано, що мова є одним із найбільш важливих чинників міжкультурної комунікації. Автори висновують, що в сучасному освітньому процесі важливо використовувати інноваційні методи навчання української мови як іноземної, оскільки використання інноваційних технологій ефективно впливає на розвиток здібностей студентів із числа іноземних громадян щодо опанування мови.

Ключові слова: традиційні методи навчання, інноваційні методи навчання, метод рольової гри, метод проєктування, кейс-метод, метод ситуативних вправ.

Liudmyla CHEREDNYK,

orcid.org/0000-0001-9589-8041

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Studies, Culture and Documentation
National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"
(Poltava, Ukraine) *ludmila.cherednik@gmail.com*

Alla BOLOTNIKOVA,

orcid.org/0000-0003-4781-7475

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of General Linguistics and Foreign Languages
National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"
(Poltava, Ukraine) *a.p.bolotnikova@gmail.com*

UKRAINIAN LANGUAGE AS A FOREIGN IN THE ASPECT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

The purpose of the article is to analyze innovative technologies, strategies, tactics and methods of teaching Ukrainian as a foreign language in higher education institutions. It is proved that the effectiveness of interaction is provided by the ability to express thoughts grammatically correctly, skillfully use the language clichés, the knowledge of national and cultural specifics of verbal and nonverbal behavior, socio-cultural norms, dominant strategies and tactics of communication.

Thus, attention is drawn to a number of issues related to communication problems: the separation of the minimum communication units such as speech acts, the rules of their use, their inherent categories that ensure the communication success. This has influenced the reorientation of scholars to consider and apply traditional teaching the foreign languages methods to identify in them a deep communicative content and the ability to become symbolic behavior markers, the rules of which are clearly regulated by a set of specific tasks. Traditional and innovative methods of teaching Ukrainian as a foreign language are described (role play method, design method, case method, situational exercises method, audiolingual method, etc.). The conceptual basis of the study is demonstrated with the ideas and achievements of state scholars in the fields of teaching Ukrainian as a foreign language methods. The purpose of the article and the object specifics led to a comprehensive approach to the choice of research methods and techniques that combine linguistic analysis with the interpretation of teaching Ukrainian as a foreign language in higher education specifics: descriptive method is used for inventory and systematization of teaching methods; structural method with elements of intentional and contextual analysis is used in order to determine the functional load of the selected methods; elements of psycho- and sociolinguistic analysis made it possible to determine the influence of extralingual factors on the successful mastery of the Ukrainian language. As a result, it is emphasized that language is one of the most important factors of intercultural communication. The authors conclude that in the modern educational process, it is important to use innovative methods of teaching Ukrainian as a foreign language, since the use of innovative technologies effectively influence the development of students' ability among foreign citizens to master the language.

Key words: traditional teaching methods, innovative teaching methods, role-play method, design method, case-method, situational exercises method.

Постановка проблеми. Зацікавлення інноваційними методами навчання іноземних мов, зокрема української як іноземної, викликало велике зацікавлення лінгводидактів. У зв'язку з інтеграцією України до світової спільноти, зростанням міграційних процесів та змінами в суспільній свідомості зростає інтерес до нашої держави, її мови та культури. В умовах сьогодення неухильно збільшується кількість іноземних громадян, які приїждять до України з метою отримати якісні освітні послуги, започаткувати свій бізнес чи познайомитися з традиціями та звичаями загадкової слов'янської країни з давньою славетною історією. Усе це зумовлює великий інтерес до вивчення української мови як іноземної, що вказує на актуальність дослідження.

Нині контакти представників різних лінгвокультур стають звичним явищем. Некомпетентність або неадекватне відтворення норм вербальної, а також невербальної поведінки створює труднощі, зумовлює перешкоди в спілкуванні, може призвести до різноманітних девіацій у процесі міжкультурної комунікації (Болотнікова, 2019: 1).

На думку спеціаліста з комунікативістики Ф. Бацевича, провідна тематика сучасних досліджень як теорії, так і практики міжкультурної комунікації сконцентрована навколо таких проблем, як «успішність / неуспішність спілкування представників різних етнічних (національних) лінгвокультурних спільнот, встановлення причин невдач, виявлення відмінностей комунікативної поведінки носіїв різних мов і культур, а також різниці в організації мовного і немовного кодів, яка впливає на якість міжкультурної комунікації» (Бацевич, 2004: 10).

Аналіз досліджень. Варто зазначити, що нині в лінгводидактиці досить активно розро-

бляються різноманітні методи, стратегії, прийоми та тактики викладання української мови як іноземної (Л. Бей, В. Брадер, К. Брунер, Я. Гладир, Т. Єфімова, І. Зозуля, В. Корженко, І. Кочан, А. Кулик, Д. Мазурик, О. Мацько, Л. Солодар, Г. Тохтар, О. Тростинська, О. Туркевич, С. Яворська та ін.). Останнім часом з'явилася низка навчальних посібників: «Українська мова як іноземна. Підготовка до тесту. Тренувальні завдання. Середній рівень» (Новікова О., Тулузакова О., Штанденко У., 2017), «Українська мова для іноземців» (колектив авторів: Барчук О., Волкова О., Ворона Н. та ін., 2018), «Українська мова для іноземців» (Лисенко Н. О., Київ, 2019) та ін. Заслужують на увагу високопрофесійні навчальні посібники «Крок-1» (Палінська О., Туркевич О., 2014) і «Крок-2» (Палінська О., 2014), які є першими в Україні виданнями, що відповідають Загальноєвропейським рекомендаціям щодо мовної освіти. Ці книги призначені для вивчення української мови як іноземної на елементарному та основному рівні (згідно із Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти – рівні А1–А2) і мають на меті сформувати комунікативні компетенції іноземних студентів, допомогти їм опанувати граматичний та лексичний мінімум, пізнати культуру, звичаї та традиції українського народу.

Мета статті полягає в аналізі традиційних та інноваційних методів навчання української мови як іноземної в закладах вищої освіти та з'ясуванні їх комунікативно-прагматичного потенціалу. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) виокремити та систематизувати методи навчання іноземних мов; 2) встановити комунікативно-прагматичний потенціал методів навчання української мови як іноземної.

Виклад основного матеріалу. Більшість учених-методистів згодні з тим, що на сучасному етапі проблем, пов'язаних із вивченням української мови як іноземної, досить багато: це розробка концепції викладання української мови іноземній громадянським різним категорій, підготовка навчальних програм з української мови для іноземних громадян, створення навчальних посібників з української мови з урахуванням особливостей різних категорій іноземних студентів, розробка тестів з української мови для визначення рівня володіння мовою як іноземними студентами, так й іноземцями, які прагнуть отримати українське громадянство (Тростинська, 2011: 240).

Як показує практика, викладання та вивчення української мови як іноземної в закладах вищої освіти України впроваджується в навчальний процес у межах таких курсів: «Практична українська мова для іноземців», «Українська мова як іноземна (практичний курс)», «Ділова українська мова для іноземців», «Українська мова за професійним спрямуванням для іноземців» тощо. У програму вивчення української мови включено вивчення фонетики, лексичного складу мови, морфології, граматики, синтаксису, проте теоретичне вивчення подекуди відходить на другий план, поступаючись першочерговому завданню – виробленню практичних умінь та навичок комунікації. Варто також підкреслити, що під час роботи з іноземними студентами обов'язково варто враховувати особливості комунікації, адже це спілкування людей, які є представниками різних культур, що «оперують різними лінгвокультурними стереотипами і комунікативними навичками, спираються на різні (часто діаметрально протилежні) мовні картини світу, перебувають під впливом різноманітних упереджень тощо» (Бацевич, 2007: 251). Для такої міжкультурної комунікації характерним є те, що учасникам навчального процесу потрібно використовувати не лише засоби мовного коду зі специфічними культурними смислами, а й «інші стратегії й тактики спілкування, що докорінно відрізняються від тих, якими кожен із них звик користуватися у випадках інтеракції всередині однієї культури» (Коваленко, 2015: 10). Отже, врахування особливостей віросповідання, середовища виховання, психологічних характеристик студентів зумовлює відповідний відбір методів навчання української мови як іноземної.

Як відомо, методи навчання будь-яких іноземних мов поділяються на традиційні та інноваційні. У викладанні іноземних мов загалом і української як іноземної зокрема упродовж тривалого часу

використовували так званий граматики-перекладний метод, основи якого було закладено ще французькими просвітителами у XVIII ст. Сутність його зводилася до досконалого оволодіння словником, на основі якого вивчалася граматики тієї чи тієї мови. Тобто викладач має вибрати певні граматичні форми, відповідно до яких добираються тексти. Студенти мають читати текст, перекладати його рідною мовою і, навпаки, вивчати слова. Основна увага зосереджувалася на тому, щоб правильно сказати. Недоліком цього методу є те, що тексти досить часто були штучними, абсолютно не адаптованими до реалій життя. Студент засвоював граматичні форми і не вмів їх застосовувати у процесі комунікативного акту.

Нині одним із провідних методів навчання іноземних мов й української як іноземної зокрема є *комунікативний метод* (Тростинська, 2011: 127). Його основна мета – навчити студентів спілкування зі співрозмовниками. Найпоширенішими засобами реалізації цього методу є створення постійної розмовної практики через: монологи (розповіді про себе, свою родину, країну, хобі тощо); діалоги (робота в парах чи командах); командні ігри (відповіді на запитання «Так / Ні», різноманітні квести тощо); дискусії (для студентів, які вивчають довше та знають мову). Для успішної реалізації цього методу доцільним є використання колективних форм роботи, подання навчального матеріалу на основі мовленнєвих інтенцій, творчих завдань, паралельного засвоєння граматичної форми та її функції в мові тощо – усе це дає змогу створити ситуації реальної комунікації, допомагає студентам практично навчитися вирішувати різні комунікативні завдання.

У процесі навчання іноземців удало зарекомендував себе *метод рольової гри*, за допомогою якого можна змодельовати ситуацію спілкування, максимально наближену до реальності. За допомогою цього методу студенти мають змогу опрацювати конкретні ситуації, що допоможуть їм налагоджувати комунікацію в іншомовному середовищі з урахуванням ментальних установок. Варто зазначити, що метод рольової гри є досить важливим під час вивчення лексичних тем і допомагає студентам не лише поповнити словниковий запас, а є дієвим та активним засобом навчання практичного володіння українською мовою, подолання мовних бар'єрів. Доцільно використовувати ситуативно-рольові ігри в процесі вивчення таких тем: «Знайомство», «У кафе», «У банку», «У магазині», «На прийомі у лікаря», «Прогулянка містом», «Біля каси кінотеатру»,

«Подорож», «Готель» тощо. Важливо навчити студентів-іноземців уміння вести діалог. Цей вид діяльності з кожним роком навчання варто ускладнювати, наприклад: діалог-знайомство, діалог-домовленість, діалог-бесіда на запропоновану тему, діалог-обмін думками, діалог-дискусія.

Останнім часом викладачі часто використовують *кейс-метод* (метод ситуаційних вправ). Звернення до цього методу вможливує наближення процесу навчання до практичної діяльності студентів відповідно до їх майбутньої професії. Ця методика є особливо ефективною, оскільки загальною спрямованістю сучасних вишів є поєднання теоретичних знань із практичними навичками та вміннями. Саме знання української мови допоможе іноземним студентам швидко їх опанувати та удосконалювати на українських підприємствах. Тобто студентам пропонуються завдання, результатом яких є вирішення конкретних бізнес-ситуацій в економічній, будівельній, нафтогазовій та інших галузях.

Фонетичні особливості української мови іноземні студенти засвоюють у процесі аудіювання, яке варто проводити за схемою: розуміння – досягнення – перед відтворенням (comprehension – before – production) (Nunan, 1999: 58). Видається, позитивним є також те, що під час аудіювання студенти мають змогу не лише вчитися розуміти почуте, а й, що важливо, сприймати фонетико-акустичні особливості мовних одиниць.

Варто зазначити, що у процесі вивчення української мови в студентів-іноземців, наприклад з арабських країн, виникають проблеми під час відтворення деяких звуків. Наприклад, це стосується звуків [б] – [п]. Відомо, що в арабській мові немає глухого відповідника фонемі [б], тому часто українську фонему [п] студенти-араби сприймають і відтворюють як [б]: [б]одруга, від[б]овідати [п]рати (замість [п]одруга від[п]овідати, [б]рати). В арабській мові також відсутня фонема [ц], тому в українських словах студенти часто використовують фонему [т], [с], [тс]: вули[тс]я, [с]е, стіле[с] (замість вулиця, це, стілець). Ще однією з поширених помилок у студентів-іноземців є плутанина звуків [и] й [і]: л[і]с, кн[і]га, с[і]н, гр[і]мати (замість лис, книга, син, гримати).

Важливим прийомом під час вивчення фонетики є так звана «фонетична гімнастика» – фонетичні вправи, що допомагають студентам-іноземцям навчитися правильної артикуляції звуків, розрізняти певні граматичні форми: бАтьків – батьків, сЕстри – сестри, зАмок – замОк тощо. Під час виконання фонетичних вправ варто давати студентам завдання щодо добору слів з однаковими

звуками, тим самим збагачуючи їхній словниковий запас. Усі ці приклади свідчать про те, що важливим етапом вивчення української мови як іноземної є подолання фонетичної інтерференції.

У сучасній методиці навчання іноземних мов популярним є так званий *аудіовний метод*. Його доцільно використовувати на перших двох рівнях вивчення мови. Сутність методу полягає в тому, що спочатку студент повторює кілька разів усе почуте від викладача чи під час аудіопрослуховування і лише на другому рівні йому дозволено продукувати одне-два самостійно побудовані висловлення. Багаторазове повторення фіксує в пам'яті правильну вимову слів, речень, окремих мовних кліше.

На думку сучасних науковців, під час вивчення іноземної мови доречно використовувати культурологічний підхід, який має виконувати кілька важливих функцій: навчальну, виховну, пізнавальну й професійну. З-поміж культурологічних підходів найпоширенішими є «лінгвокраїнознавчий, комунікативно-етнографічний і соціокультурний» (Коваленко, 2015: 171). Як свідчить практика, залучення культурологічних компонентів під час вивчення іншої мови є ще одним прийомом формування комунікативних умінь.

На заняттях культурологічний підхід реалізується під час організації комунікативного акту у формі діалогу культур. Залежно від кількості студентів така робота проводиться в групах чи в парах. У процесі спілкування студенти дізнаються про спосіб життя, вірування, звичаї та традиції різних народів, українського етносу зокрема, особливості поведінки. Для реалізації цього підходу варто запропонувати студентам тематично дібрані тести, відео, презентації, присвячені українським святкам, традиціям, обрядам.

Зокрема, ефективним прийомом реалізації цього методу є лінгвокультурний аналіз тексту, що вможливує встановлення різноплощинних мовних ознак, які є свідченням лінгвоетнічного середовища й вирізняються національно-культурним забарвленням. Навчальний краєзнавчий текст різної складності можна використовувати на різних етапах навчання. Така робота має на меті не лише розвиток навичок слухання-розуміння, а й виконання низки інших завдань, а саме: мовленнєвих навичок, збагачення знань про Україну чи місто, у якому іноземні студенти живуть і навчаються, тим самим це полегшує процес їхньої соціокультурної адаптації (Швець, 2012: 315). Такі тексти, як «Українські національні символи», «Національні традиції і звичаї», «Національні страви України» та ін., не лише позначені етномовним

колеритом, а й ідентифікують його з національним буттям українців. Вони характеризуються виразною національно-культурною специфікою, їх знання є важливим елементом комунікативної компетентності носіїв інших культур і є умовою успішного міжкультурного спілкування.

Досить ефективним у процесі вивчення іноземних мов є **метод «мовчання»** (Silent Way), запропонований представником когнітивізму К. Гаттеню ще в середині 60-х років ХХ століття. Сутність його полягає у тому, що, на протигагу традиційному відтворенню фраз услід за викладачем, цей метод націлює на навчання в тиші, активізуючи розумовий процес і мовленнєву творчість. На початкових рівнях викладач може використовувати складні кольорові таблиці, на яких кожен колір або символ позначає певний звук, і в такий спосіб презентує нові слова: квадратик червоного кольору означає букву «с», зеленого «т», синього – «і», жовтого – «л» (разом складається слово «стіл»). Крім карток, можна використовувати слайди, таблиці чи будь-який інший роздатковий матеріал. Зауваження роблять після того, як студент висловить свою думку. Цей метод допомагає формувати навички самостійної роботи.

В умовах глобалізованого суспільства ефективним засобом підвищення пізнавального інтересу

до вивчення української мови як іноземної є використання інноваційних технологій у навчанні. Одним із таких інновацій є **метод проєктування** (підготовка презентацій в програмі PowerPoint: «Моє рідне місто», «Природа моєї батьківщини», «Національний костюм», «Мої українські друзі», «Віртуальна екскурсія містами світу» тощо). Такі презентації можна запропонувати зробити на тему їх спеціальності: «Банківська система України», «Грошова система моєї країни», «Природні багатства моєї батьківщини», «Клімат моєї країни» тощо.

Висновки. Зростання інтеграційних процесів сприяє тому, що нашу державу відвідує багато іноземних туристів, досить часто іноземці обирають українські виші для свого навчання. Відповідно, зростає необхідність вивчення української мови представниками інших етносів. У сучасному освітньому процесі використовуються традиційні та інноваційні методи навчання української мови як іноземної. Одним із суттєвих варіантів підвищення пізнавального інтересу іноземних студентів є використання інноваційних технологій, які розвивають здібності студентів в опануванні української мови як іноземної. Перспективним вбачаємо продовження вивчення ефективних методів навчання української мови як іноземної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
2. Бацевич Ф. Теорія міжкультурної комунікації: сутність, презентативна одиниця, специфіка термінології. *Словник термінів міжкультурної комунікації*. Київ : Довіра, 2007. 205 с.
3. Болотнікова А. П., Гунченко Ю. В. Увічливість і міжкультурна комунікація. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2019. Том 30 (69) № 3. С. 1–4.
4. Коваленко О. Ю. Культурологічний підхід при формуванні міжкультурної компетентності в процесі вивчення іноземних мов студентами-економістами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2015. № 15. Том 1. С. 170–172.
5. Тростинська О. М., Петров І. В. Викладання української мови як іноземної: проблеми, пошуки, перспективи. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти*. 2011. Вип. 18. С. 239–248.
6. Швець Г. Д. Нехудожні тексти краєзнавчої тематики у практиці викладання української мови як іноземної. *Українська мова у світі* : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції, 8–9 листопада 2012 р. Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2012. С. 311–319.
7. Nunan D. *Second Language Teaching and Learning*. Boston, 1999. 234 s.

REFERENCES

1. Batsevych, F. *Osnovi komunikativnoyi lingvistiki*. [Basics of communicative linguistics]. Kyiv: Publishing Center "Academia", 2004. 344 p. [in Ukrainian].
2. Batsevych, F. *Teoriya mizhkulturnoyi komunikaciyi: sutnist, prezentativna odinicya, specifika terminologiyi*. *Slovník terminiv mizhkulturnoyi komunikaciyi*. [Theory of intercultural communication: essence, presentative unit, specifics of terminology. Dictionary of terms of intercultural communication]. Kyiv: Dovira, 2007. 205 p. [in Ukrainian].
3. Bolotnikova, A., Hunchenko, Yu. *Uvichlivist i mizhkulturna komunikaciya*. [Politeness and intercultural communication]. *Scientific notes of V.I. Vernadskiy Tavriia National University. Series: Philology. Social Communications*. 2019, Vol. 30 (69), No 3, P. 1–4. [in Ukrainian].
4. Kovalenko, O. *Kulturologichnij pidhid pri formuvanni mizhkulturnoyi kompetentnosti v procesi vivchennya inozemnih mov studentami-ekonomistami*. [Culturological approach in formation of intercultural competence in the process of learning foreign languages by economic students]. *Scientific Bulletin of the International University of Humanities. Series: Philology*. 2015. Vol. 1, No 15. P. 170–172. [in Ukrainian].

5. Trostynska, O., Petrov, I. Vikladannya ukrayinskoyi movi yak inozemnoyi: problemi, poshuki, perspektivi. [Teaching Ukrainian as a foreign language: problems, searching, perspectives]. *Teaching languages at higher educational establishments*, 2011. No of issue 18. P. 239–248. [in Ukrainian].

6. Shvets, H. Nehudozhni teksti krayeznavchoyi tematiki u praktici vikladannya ukrayinskoyi movi yak inozemnoyi. [Inartistic texts on countrystudying topics in the practice of teaching Ukrainian as a foreign language]. *Ukrainian language in the world: Coll. of Papers II International Scientific and Practical Conference, November 8–9, 2012*. Lviv: Lviv Polytechnic National University Publishing House. P. 311–319. [in Ukrainian].

7. Nunan, D. *Second Language Teaching and Learning*. Boston, 1999. 234 s.